

MENINIS TYRIMAS KAIP KULTŪRINIS OBJEKTAS PAGAL WENDY GRISWOLD KULTŪRINIO DEIMANTO SCHEMĄ

Dovilė Bagdonaitė

VILNIAUS DAILĖS AKADEMIJA

Maironio g. 6, LT-01124 Vilnius

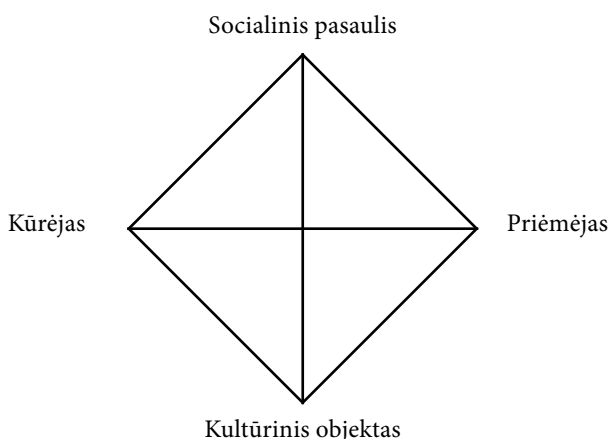
dovilleba@gmail.com

Straipsnyje nagrinėjamas meninis tyrimas kaip kultūrinis objektas pasinaudojus kultūrinio deimanto schema, sudaryta Wendy Griswold bei jos siūlomais metodais knygoje *Cultures and Societies in a Changing World*. Tikslas yra ne nagrinėti visą meninio tyrimo lauką, o susiaurinti sritį ir nukreipti dėmesį į meninį tyrimą, atliekamą dailės krypties doktoranto Vilniaus dailės akademijoje doktorantūros studijų metu. Straipsnyje neklausama, kas yra meninis tyrimas ir neturi tikslo užsiimti jo kritika, bet norima išsiaiškinti, kokią vietą užima ir kokio svarbumo objektas jis yra visoje struktūroje, sudarytoje iš kūrėjo, priėmėjo ir socialinio pasaulio.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: meninis tyrimas, kultūrinis deimantas, Vilniaus dailės akademija.

Šiame tekste siekiu išanalizuoti meninį tyrimą kaip kultūrinį objektą remdamasi kultūros sociologės Wendy Griswold kultūrinio deimanto schema, pateikta jos knygoje *Cultures and Societies in a Changing World*¹.

Pirmiausia reikia apibrėžti, kas yra kultūrinis objektas. Pagal Griswold, kultūrinis objektas – tam tikrose socialinėse terpėse kompleksiskai suvokiamas formuojamas reiškinys, kuris pats ir yra suvokiamas joms pačioms. Tai socialiai prasminga išraiška, kuri gali būti garsinė, vizuali, daiktinė arba tiesiog artikuliuota. Autorė pateikia įvairių pavyzdžių, tokių kaip

¹ Wendy Griswold, *Cultures and Societies in a Changing World*, 2012, 4th edition, SAGE Publications, Inc, p. 15.

¹ Wendy Griswold, Kultūrinio deimanto schema, 2012
Wendy Griswold, *The Cultural Diamond*, 2012

religinė doktrina, „Youtube“ vaizdo įrašas, įsitikinimas, kad moterys yra jautresnės nei vyrai, norėdama pabrėžti, kokie skirtingi jie gali būti. Kultūrinio objekto statusas glūdi ne pačiame jame, bet gimsta arba yra apibrėžiamas kartu su mūsų vertinimu. Būtina sąlyga – objektas turi būti viešas, tik tuomet, kai jis patenka į žmogiškąjį diskursą, tampa kultūriniu. Žinoma, dėl to objektas jau įgyja ir tam tikrą istoriją. Taigi beveik viskas gali tapti kultūriniais objektais, jei tuo objekto suvokimu ir reikšme dalijasi bent du žmonės. Autorės argumentacijai pagrįsti reikėtų pasakyti, ką ji laiko kultūra. Griswold bando paneigti tradicinį požiūrį į kultūrą ir teigia, kad kultūra yra visi žmogaus sukurti materialūs ir nematerialūs objektai bei ryšiai tarp jų. Tekste slypi prielaidos, jog tradicinis požiūris galutinai susiformavo XIX a., kai žmogus panoro atskirti kultūrą nuo civilizacijos, nes civilizacija jam reiškė industrinę revoliuciją, žmogaus nužmoginimą iki ekonominio vieneto. Kultūra turėjo išgelbėti pasaulį, jai priskirta ir moralinė funkcija. Iki šiol žmonės, galvodami apie kultūrą, dažnai turi omeny „aukštąją kultūrą“ – knygas, teatrą, dailę ir kitas meno rūšis, tačiau autorės ir kitų kultūros sociologų požiūriu, kultūra – tai apskritai visas žmogaus elgesys, įsitikinimai, normos, išraiškos.

Į tokį kultūrinio objekto apibrėžimą lengvai patenka ir meninis tyrimas. Šią tyrimo formą vis bandoma apmąstyti, aprašyti, įtvirtinti jos praktiką įvairiose institucijose, pagrįsti reikšmę ir svarbą kitoms, kurios ja neužsiima, ir, žinoma, kurti bei tirti vadovaujantis jos principais arba, atvirkščiai, ją kritikuoti ir atmesti. Siekiu dar susiaurinti analizės sritį ir tyrinėti meninį tyrimą Vilniaus dailės akademijoje, vykdomą doktoranto doktorantūros studijų metu. Aš pati šiuo atveju užimu dvi pozicijas: tiriu ir stebiu kitus tiriančiuosius, t. y. savo kolegas arba jau buvusius kolegas, įgijusius meno daktaro laipsnį, taip pat stebiu ir netiriančiuosius, bet reaguojančius į šią tyrimo rūšį.

Taigi labai apibendrintai, kas yra meninis tyrimas? Tikslaus ir galutinio apibrėžimo nėra, nes kiekvienas

tyrimo atvejis ir jam naudojami metodai yra saviti. Vi-soje akademinėje aplinkoje cituojamas Londono Karališkojo meno koledžo profesorius Christopheris Fraylingas jau 1993 m. suskirstė meninį tyrimą į tris grupes:

- 1) tyrimai apie meną (jais dažniausiai užsiima menotyrininkai),
- 2) tyrimai menui (tarkim, menininko tyrimas apie medžiagų savybes, kad galėtų sukurti technologiškai tvarkingą kūrinį),
- 3) tyrimai per meną arba mene (kai pats kūrinys sukuria naujas žinias)².

Čia bus nagrinėjamas trečias variantas, nes šia tyrimo rūšimi dažniausiai ir užsiima menininkas. Trečios grupės bendras vardiklis – tai menininko atliekamas, dažniausiai praktika grįstas tyrimas apie jo paties pasirinktą, Griswold terminais kalbant, kitą kultūrinį objektą. Meno praktika – tai įvairūs meninės raiškos būdai, kuriuos pasitelkus siekiama nagrinėti pasirinktą temą. Moksliniuose tyrimuose problema yra nagrinėjama suvedant duomenis į galutinę tekstinę išraišką (disertaciją), tyrinėjant, analizuojant juos tam tikrais nustatytais metodais ir taip gaunant informaciją bei žinias. Meniniame tyrime galimos įvairios išraiškos (visgi doktorantūros studijose tekstinė dalis būtina) ir pačio tyrėjo sugalvoti metodai, jeigu jie yra argumentuoti.

Šiuo atveju kultūrinio objekto kūrėjas yra menininkas, doktorantūros studentas, studijuojantis Vilniaus dailės akademijoje. Kūrėja taip pat yra ir pati institucija su visais jos veikėjais. Institucija čia iš tiesų turi du vaidmenis: pati yra ir kūrėja, ir priėmėja. Studento ir akademijos santykis yra ambivalentiškas, tiesė turėtų būti su dviem rodyklėmis galuose. Akademija sukuria (tyrimo) taisykles, terminus, apibrėžimą, kurių studentas turėtų laikytis, be to, atrenka ir pačius studentus, kurie, jos manymu, verti vykdyti tyrimą.

2 Christopher Frayling, *Research in Art and Design*, London: Royal College of Art, 1993, p. 5.

Didžiausią galią akademija turi studentų priėmimo laikotarpiu (tačiau negali numatyti ateities, doktoranto „pasišventimo“ kurti ir galimo tyrimo kokybės), taigi ji kuria meninio tyrimo diskursą ir tuo pačiu metu yra priėmėja bei vertintoja atskirų diskurso dalių (t. y. doktorantų meninių tyrimų). Ji yra pagrindinė priėmėja pagal kultūrinio deimanto schemą, juk doktoranto tikslas – apsiginti ir įgyti laipsnį. Kiti veikėjai – meno vartotojai, gerbėjai, kolegos, galerijos, meno kritikai, menotyrininkai yra šalutiniai gavėjai, kurie taip pat gali turėti vienokios arba kitokios įtakos akademijos vertinimui studento atžvilgiu ir kultūrinio objekto reikšmingumui. Reikėtų nepamiršti, kad Lietuvos meno pasaulio kontekste institucijos, kritikai ir vartotojai dažnai gali keistis pozicijomis ir gali būti susiję įvairiais vidiniais ir išoriniais, oficialiais ir neoficialiais ryšiais. Studentas, jau priimtas į akademiją, kol studijuoja ten visais atvejais teoriškai viena ar kita forma tampa tos pačios akademijos, institucijos dalimi. Jis taip pat formuoja diskursą ir viduje, ir žvelgiant iš išorės. Čia ir prasideda žaidimas. Taip studentas įgyja šiek tiek tokios galios savo tyrimu plėsti ribas ir formuoti pačią instituciją. Žinoma, ši galia ribota ir priklauso nuo santykio su akademine aplinka, taip pat ir studento atsinešto „kapitalo“. Doktorantūros studijų pakopoje ir šio kultūrinio objekto kūrime gali dalyvauti labai jauni kūrėjai, ką tik baigę magistro studijas ir pripažinti, nusprendę grįžti į akademiją; studentai tuo pačiu metu gali būti ir dėstytojai. Vis dėlto vienas iš svarbesnių faktorių visiems savo įtakai išsikovoti ir pakelti savo reikšmės lygį – tyrimo argumentacija. Galima *feikinti*, blefuoti, apsimitinėti, net ir prieš save, bet jei doktorantui pavyks atsakyti į klausimus ir atrodyti (!) savimi pasitikinčiam bei žinančiam, ką daro ir kodėl, jis pakils keliais laipteliais į viršų. Čia reikėtų ne tik būti labiau išsilavinusiam bei išmanyti kontekstą, bet ir sugebėti tuo pasinaudoti tinkamu metu. Griswold knygos trečiame skyriuje „Kultūra kaip socialinis konstruktas / kūryba“ teigiama, kad neegzistuoja vienatinis kūrėjas genijus, visa kūryba

yra bendra, nes ją lemia socialiniai veiksniai, o kūrėjas yra bendruomenės dalis (vis dėlto teiginiams pagrįsti pateikti kūrybos pavyzdžiai buvo pripažinti ir žinomi, būtent tas pripažinimas ir sklaida buvo įvardyta kaip bendra kūryba, o ne pats kurio nors autoriaus sukurtas objekto pavyzdys)³. Sekant tokia logika, pats žmogus yra kultūrinis objektas, kuriantis kitą kultūrinį objektą (nukrypimas nuo temos: Stalinas, pavyzdžiui, tikrai kultūrinis objektas). Tačiau mano tyrinėjamas meninis tyrimas kaip kultūrinis objektas visiškai atitinka Griswold apibrėžtus bendros kūrybos bruožus, nes jį atliekant įvyksta difuzija tarp tyrėjo ir akademijos. Ar įvyksta kokia nors difuzija tarp šių ir viršutinio deimanto kampo – socialinės aplinkos?

Bent jau vienu aspektu socialinė aplinka yra labai svarbi šio kultūrinio objekto gyvavimui – ekonominiu. Reikia, kad kitos valstybinės arba tarpvalstybinės institucijos, tarybos pripažintų programos svarbą, naudą, skirtų lėšų ir ją finansuotų. Reikia, kad valstybė būtų pajėgi tą daryti arba susidėliotų tam tikrus prioritetus. Akademijai, regis, kol kas pavyko įtikinti valstybę.

Vienas iš šių studijų uždavinių doktorantui yra kuo labiau atskleisti savo meninio tyrimo procesą, darbo virtuvę, o ne slėpti, kaip įprasta, savo kūrybos metodus. Kuo išsamiau supažindinti visuomenę su procesu, dokumentuoti savo veiksmus, publikuoti, dalyvauti ir rengti parodas. Kiek visuomenei tai įdomu ir kiek ji pajėgi suprasti? Ar ji turi tam tikrus išankstinius nusistatymus, kuriuos reikia sugriauti? Net ir dailėtyrininkas Alfonsas Andriuškevičius, buvęs Vilniaus dailės akademijos 1993–2001 m. Dailės istorijos ir teorijos katedros vedėjas ir iki 2009 m. ten dėstęs, 2014 m. savo paskaitoje „Keturių meno kūrinio suvokimo klaidos“ meninį tyrimą (jis kalba apskritai, ne akademijoje) vertina skeptiškai, laiko tai mada, bando tyrėjus / menininkus / mokslininkus sudėlioti į lentynėles, savo požiūriui pagrįsti vartoja tokias frazes kaip „savaimė aišku“:

3 Wendy Griswold, *op. cit.*, p. 47.

Užuot sakę „kuriu“, jie kur kas mieliau sako „tyrinėju“. Ir pateikia savo kūrinius kaip tų „tyrinėjimų“ rezultatus. Neskubėkite šimtu procentų jais patikėti. Iš tikrųjų tai jie *kuria meno kūrinius*. O jų naujoji terminija – mados reikalas. Na, o jei jau iš tikro jie nekuria, o tyrinėja minėtąsias sritis – tuomet, savaime aišku, jie jau ir nebe menininkai, o istorikai, politologai, sociologai, etnologai...⁴

Bet ar tai tikrai „savaime aišku“? Tyrimas ir kūrimas, visiškai atskiriami, šiuo požiūriu, per kūrybą tyrimas neįmanomas. Kartą pasakiau jaunam išsilavinusiam, liberaliam žmogui, bet nieko nežinančiam apie šias studijas, kad studijuojau meno, dailės krypties doktorantūroje ir atlieku meninį tyrimą. Atsakymas buvo: „*wtf, kas per š*****“ [kalba netaisyta – D. B.]. Kai kurie menininkai (ir kitų socialinių grupių atstovai) galvoja, jog studijos yra tiesiog tam tikra privilegija, galėjimas laisvai kurti, nesirūpinant, kaip save išlaikyti (nes gauni doktoranto stipendiją), ir nemato skirtumo tarp „įprastos“ meno praktikos ir meninio tyrimo. Kiti galvoja, kad doktorantūra – tai studentiško laikų pratęsimas ir noras kuo ilgiau atidėti savo, kaip darbo žmogaus, ateitį. Žmonių reakcija taip pat priklauso nuo to, ar doktorantas jiems atrodo geras, respektabilus menininkas ar ne. Jei taip, šie privilegiją vertina iš dalies teigiamai. Tokia visuomenės reakcija taip pat turi įtakos kultūrinio objekto atsiradimui ir kokybei, vien jau tuo, kad nuolat verčia kritiškai žvelgti į patį meninį tyrimą ir studijas, jas reflektuoti arba galvoti argumentus bei veiklas šioms studijoms pagrįsti, ne vien tik savo meninio tyrimo mastu, bet apskritai institucijos. Šis skėsis autorei taip pat pažįstamas, jį jaučia ir patys menininkai tyrėjai. Per doktorantės Renatos Obcarskės darbo gynimą, vykusį 2018 m. lapkričio 23 d., tokias reakcijas susistemino komisijos narys, Antverpeno

šiuolaikinio meno muziejaus vyriausiasis kuratorius Andersas Kreugeris, priėjęs prie išvados, jog meninis tyrimas neįtinka visiems: ir pačiai meno bendruomenei, ir mokslo, ir kitoms grupėms. Jie žvelgia į jį kaip į grėsmę, o ne kaip į galimybę. Kita vertus, yra tokių, kurie į tai žiūri, kaip į išėjusį iš mados dalyką.

Ši „privilegiuota pozicija“ pačiam doktorantui leidžia išvengti verslo interesų, kurti komerciškai nepriklausomą meną. Problemos iškyla nebent tada, kai jam pritrūksta lėšų konkrečiam meno projektui ir tenka ieškoti rėmėjų. Kiek toks menas yra instituciškas ir kas yra instituciškas menas – jau kitas klausimas. Dažnai įsivaizduojama, kad jis paklūsta tam tikroms taisyklėms, yra nuslopintas, netaištingas. Bet akademijos rėmai ir nubrėžtos gairės yra pakankamai laisvos, daugiausia ribų yra dėl formos, o ne dėl turinio, t. y. būtinybė parašyti tam tikrą raidžių kiekį (disertaciją) ir atlikti vadinamąją praktinę / kūrybinę dalį. Koks turinys turėtų būti, yra beveik neribojama, jei, vertintojų manymu, tai yra kokybiška. Žinoma, yra tam tikri labiau propaguojami ir skatinami būdai (prieš kuriuos galima maištauti). Ši situacija – laisvė eksperimentuoti – iš dalies primena laukinį kapitalizmą, kai kiekvienas savo kieme kūrė atskiras taisykles.

Dar vienas socialinės aplinkos ir pačiam sau užduodamas klausimas – tai naujų žinių indėlis į meno / mokslo pasaulį. Man patinka dviprasmiškas naujų žinių sukūrimo, gamybos terminas. Frazė „kurti žinias“ vartojama kalbant apie visus tyrimus. Galima prisiminti Williamo Flusserio mintį, jog jis siekia ne iširti pasaulį, o jį pratęsti. Abiem atvejais tai yra naujos žinios. Subjektyviai žiūrint, meninis tyrimas dažniau atitinka antrą variantą.

Kiti socialinės aplinkos veiksniai – tyrėjai iš kitų akademijų, bendradarbiavimas, apsikeitimas žiniomis, lyginimas – taip pat yra svarbūs būtent kultūrinio objekto rezultatui.

Kalbėdama apie „organizacines kultūras“ Griswold išsako mintį, jog įvairios organizacijos veikia kultūrose ir tarp jų, tačiau jos taip pat gamina savo kultūrą. Vilniaus dailės akademiją taip pat galima traktuoti kaip

4 Alfonsas Andriuskevičius, „Keturių meno kūrinių suvokimo klaidos (radijo paskaita)“, [interaktyvus], [žiūrėta 2018-01-27], <http://www.lrt.lt/naujienos/kalba-vilnius/32/76411/alfonsas-andriuskevicius-keturius-meno-kurinio-suvokimo-klaidos-radijo-paskaita>.

organizaciją, gaminančią savo kultūrą. Normalus doktoranto noras tikriausiai yra sukurti kuo reikšmingesnį kultūrinį objektą, apginti savo prieigą, įsilieti į kultūros diskursą, o akademijos – siekis įtvirtinti meninį tyrimą, vykdomą joje kaip reikšmingą programą, savo įtaką, kitaip tariant, gaminti ir kurti kultūrą; įvyksta bendradarbiavimas. Akademijos, kaip kultūros kūrėjos, statusą liudija ir tai, kad Vytauto Michelkevičiaus monografija *Meninio tyrimo suvesti* yra išleista Vilniaus dailės akademijos leidyklos, o pats autorius yra šios institucijos dalis. Tai yra vienintelė knyga lietuvių kalba, gana išsamiai nagrinėjanti meninio tyrimo diskursą. Kita vertus, o kas daugiau galėtų išleisti knygą tokia tematika?

Meninis tyrimas jau turi istorinę reikšmę. Jis jau yra „istoriškai perduodamas prasmės modelis“⁵, kad ir nuolat besikeičiantis (ne tik Lietuvoje, bet ir pasaulyje), įsitvirtinęs kitose meno akademijose, praktikuojamas įvairių menininkų, įvairiose šalyse ir kultūrose. Socialinė ir kultūrinė reikšmė ta, kad ši praktika bando arba jau spėjo pakeisti požiūrį į tokį, jog meninė praktika gali būti tyrimo formos (apie tai kalbant dažnai minimas Renesanso laikotarpis ir Leonardo atvejis kaip pavyzdys, kad tokia tyrimo forma jau egzistavo, bet buvo išstumta Apšvietos), lygiavertės moksliniam tyrimui, tačiau kitaip nagrinėjanti aktualias problemas, taip pat ir savo galimybių ribas.

Galiausia, visa tai apžvelgus, galima tvirtai teigti, jog pasitvirtina Griswold išvada, kad pačio kultūrinio objekto vieneto (šioje situacijoje vieno meninio tyrimo, atlikto vieno konkretaus doktoranto) reikšmė visame socialiniame tinkle yra minimali.

Gauta 2018 01 29

LITERATŪRA

- Frayling Christopher, *Research in Art and Design*, London: Royal College of Art, 1993.
Griswold Wendy, *Cultures and Societies in a Changing World*, 4th edition, SAGE Publications inc, 2012.

5 Wendy Griswold, *op. cit.*, p. 48.

INTERNETINĖ PRIEIGA

Andriuskevičius Alfonsas, „Keturių meno kūrinių suvokimo klaidos (radijo paskaita)“, [interaktyvus], [žiūrėta 2018-01-27], <http://www.lrt.lt/naujienos/kalba-vilnius/32/76411/alfonsas-andriuskevičius-keturių-meno-kūrinių-suvokimo-klaidos-radijo-paskaita>.

ARTISTIC RESEARCH AS A CULTURAL OBJECT UNDER WENDY GRISWOLD CULTURAL DIAMOND SCHEME

Dovilė Bagdonaitė

SUMMARY

KEYWORDS: artistic research, cultural diamond, Vilnius Academy of Arts.

The article examines the phenomenon of artistic research as a cultural object within the framework of the cultural diamond scheme created by Wendy Griswold. The paper does not attempt to explore the entire field of artistic research, but focuses specifically on artistic research conducted by artists researchers at Vilnius Academy of Arts during their doctoral studies. Rather than engaging in the definition of artistic research and its critique, the article looks into what role artistic research plays in the whole network of the creator, receiver and social world.

In this case a student is the creator, the academy is the receiver, institutions and social groups form the social world, and artistic research is a cultural object. The article attempts to explain interconnections, influences, power relations and tensions existing among these players. The author speaks from an insider position as she is part of the field herself. It is concluded that despite scepticism from different social groups (including artists themselves), artistic research has already revealed its social and cultural significance as “historically transmitted model of meaning” albeit constantly changing. The article reinforces Griswold’s point that the significance of a single cultural object (one artistic research performed by one particular doctoral student in this case) is minimal in the whole social network.